

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Przyczynek do powstania i działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej

Author: Marcela Gruszczyk

Citation style: Gruszczyk Marcela. (2016). Przyczynek do powstania i działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. W: A. Bryłka, T. Kałuski, M. Korbaś (red.), „Władza a społeczeństwo” (S. 26-36). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

MARCELA GRUSZCZYK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Przyczynek do powstania i działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej

Pod koniec lat 30. i na początku lat 40. XX w., w obliczu zagrożenia państw słowiańskich ze strony imperializmów włoskiego i niemieckiego, przedstawiciele różnych ugrupowań politycznych i społecznych państw słowiańskich, a także poszczególni politycy i wojskowi głosić zaczęli, nieco zapomnianą, ideę jedności i współpracy Słowian¹. Podobnie jak w XIX w., solidarność międzysłowiańską podtrzymywać miało przekonanie o istnieniu zagrożenia zewnętrznego, a także poczucie siły wynikające ze wspólnoty wszystkich „braci Słowian”². Doświadczenia poszczególnych narodów słowiańskich, poczucie solidarności, a także przekonanie o tożsamości celów zaowocowały projektami i działaniami prowadzonymi w swym założeniu do jedności Słowiańszczyzny.

Druga połowa lat 40. XX w. to w dziejach Polski Ludowej oraz pozostałych państw słowiańskich położonych w strefie wpływów Związku Radzieckiego okres, w którym motywy słowiańskie zdominowały politykę ówczesnych władz komunistycznych, a powojenną współpracę Słowian traktowano jako gwarancję pokoju i bezpieczeństwa w Europie. Doszło do tego za sprawą wybuchu wojny

¹ Zainteresowanie ideą jedności słowiańskiej pojawiło się już na przełomie XVIII i XIX w. W swej czystej postaci, a więc bez naleciałości słowianofilskich czy panslawistycznych, idea ta podkreślała łączność kulturową Słowian i wyrażała marzenie o zjednoczeniu politycznym wszystkich narodów słowiańskich. Ruch słowiański był szczególnie silny w Czechach, gdzie skoncentrował się wokół takich postaci, jak František Palacký, twórcy odrodzenia narodowego tego kraju czy Václav Hanka. Na uwagę zasługują także piszący po czesku Słowacy – Ján Kollár i Pavel Jozef Šafárik.

² Zob.: L. MOROZ-GRZELAK: *Bracia Słowianie. Wizje wspólnoty a rzeczywistość*. Warszawa 2011.

radziecko-niemieckiej i pierwszych porażek ZSRR, które zmusiły Moskwę do poszukiwania sposobu aktywizacji działań, w tym szczególnie działań zbrojnych, przeciw Niemcom na terenach przez nich okupowanych. Odwoływanie się do mitu wspólnoty słowiańskiej miało więc przynieść władzom radzieckim określone korzyści, tj. wciągnięcie narodów słowiańskich do walki. Już pierwsza odezwa programowa PPR, ze stycznia 1942 r., zawierała wykładnię koncepcji wyzwolenczej, opartą m.in. na solidarności narodów słowiańskich. Zasadniczym uwarunkowaniem takiego kierunku polityki zagranicznej, kreowanej przez PPR, było geopolityczne położenie Polski. Jako najdalej na zachód wysunięte państwo słowiańskie – miała w myśl ówczesnej propagandy stać nie tylko na straży własnej granicy, lecz bronić zachodnich rubieży całej Słowiańszczyzny: „Polska na równi z Czechosłowacją jest właśnie strażą zachodnią Słowiańszczyzny [...]. Polska jako najbardziej wystawiona na niebezpieczeństwo ponownego ataku niemieckiego musi być w tej dziedzinie szczególnie czujna [...]. Położenie geograficzne Polski predestynuje ją właśnie do organizowania systemu pokojowej współpracy słowiańskiej – by bronić pokoju dla nas Słowian i dla całego świata”³. Równie mocno akcentowano ścisły związek między walką wyzwolenczą Polaków a wysiłkiem innych narodów podbitych bądź zagrożonych przez hitlerowskie Niemcy: „Naród polski nie jest odosobniony w swej walce o wolność. We wspólnym z nami froncie walczą o swe wyzwolenie wszystkie narody słowiańskie”⁴.

Podmiotami odpowiedzialnymi za rozpowszechnianie po 1944 r. idei jedności słowiańskiej wśród szerokich mas społecznych były Komitety Słowiańskie (KS) – organizacje powstałe z inicjatywy Komitetu Wszechsłowiańskiego w Moskwie⁵, działające na terenach poszczególnych państw słowiańskich (m.in. Bułgarii, Czechosłowacji i Jugosławii), prowadzące zakrojoną na szeroką skalę pracę polityczno-propagandową na rzecz umacniania wzajemnej przyjaźni, solidarności i jednoczenia narodów słowiańskich wokół Związku Radzieckiego.

Trudno wskazać na konkretnego pomysłodawcę instytucji KS w Polsce⁶. Wiadomo jedynie, że prace nad jego stworzeniem nabrały rozmachu w połowie 1945 r., a szczególną inicjatywę w tym zakresie wykazało środowisko krakowskich uczonych, wśród których na pierwszy plan wysunął się Henryk Batowski – historyk sławista, związany z Uniwersytetem Jagiellońskim. W sierpniu 1945 roku, z jego inspiracji, doszło do zawiązania grupy inicjatywnej, której celem było utworzenie pierwszego Oddziału terenowego w Krakowie. W jej skład we-

³ H. BATOWSKI: *Kwestia słowiańska i jej znaczenie dla Polski*. „Życie Słowiańskie” 1946. Nr 4–5, s. 67.

⁴ *Do robotników, chłopów i inteligencji, do wszystkich patriotów polskich. Pierwsza odezwa programowa PPR. (5) styczeń 1942*. W: *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*. Red. Z. POLUBIEC. Warszawa 1984, s. 51–55.

⁵ Zobacz: S. FERTACZ: *Komitet Wszechsłowiański w Moskwie 1941–1947*. Katowice 1991, s. 36–84.

⁶ W materiałach źródłowych brak informacji na ten temat.

szli ponadto: historyk literatury słowiańskiej prof. Tadeusz Grabowski, aplikant sądowy Tadeusz Mildner, językoznawca i slawista, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. Tadeusz Lehr-Spławiński, geolog, rektor Akademii Górniczo-Hutniczej prof. Walery Goetel, dyrektor Filharmonii Krakowskiej Zygmunt Latoszewski oraz nauczyciel i pedagog Zygmunt Mysłakowski⁷.

Niewątpliwy wpływ na przyspieszenie przygotowań do powstania polskiego KS miała wizyta, w lipcu 1945 r., przewodniczącego Komitetu Wszechsłowiańskiego. Aleksander Gundorow przybył do Polski na zaproszenie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, aby wziąć udział w obchodach 535. rocznicy zwycięstwa pod Grunwaldem, które po raz pierwszy zorganizowano na Polach Grunwaldzkich⁸. W wygłoszonym wówczas przemówieniu kilkakrotnie akcentował triumf słowiańskiego sojuszu nad hitlerowskimi Niemcami: „W ciągu całej historii ludzkości nie było tak wielkiego zwycięstwa i takiego druzgocącego pogromu wroga, który zniewolił niemal całą Europę – pogromu, jakiego dokonały narody Związku Radzieckiego pod przewodnictwem swego wielkiego dowódcy, generalissimusa Związku Sowieckiego Józefa Stalina. [...] We wspólnej walce słowiańskich narodów i ich oddziałów z Armią Czerwoną wytworzyła się nienaruszalna żołnierska przyjaźń między Słowianami a wielką oswobodzicielką słowiańskich krajów – Związkiem Radzieckim, ustalona wspólnie przelaną krwią. Ta przyjaźń, która wzmocniła nasze wysiłki w rozgromieniu hitlerowskich Niemiec i w oswobodzeniu słowiańskich narodów, stanie się też podstawą do szybkiego zlikwidowania skutków wojny oraz powołania do życia demokratycznych krajów słowiańskich przy zabezpieczeniu im niepodległości i dalszego pokojowego rozkwitu”⁹. Jednoznaczne wskazanie właściwego kierunku politycznego (pod jedynie słusznym przewodnictwem ZSRR) nie wymaga tu szerszego komentarza. Perspektywa historyczna obnaża bowiem kłamliwość tej retoryki, nie kryjąc już faktu, że Polska była krajem uzależnionym od wskazanego w przemówieniu rzekomego „oswobodziciela”.

Aleksander Gundorow brał również udział (wraz z wicepremierem Ukraińskiej SRR Mykołajem Bażanem i ukraińskim poetą Maksymem Rylskim) w spotkaniu Grupy Inicjatywnej dla powołania centralnej Komisji Organizacyjnej Komitetu Słowiańskiego w Polsce, które miało miejsce 28 lipca 1945 r. w Warszawie. Obradom przewodniczył ówczesny minister kultury i sztuki Władysław Kowalski, oficjalnie działacz SL, w rzeczywistości mocno związany z PPR¹⁰.

⁷ AAN, KSwP, sygn. 858, t. 22, *Sprawozdanie z działalności Oddziału od założenia do 31.XII.1946 r.*, 19 V 1947 r., [b.pag.].

⁸ *W dawnej sali Krzyżackich komturów odbyła się Akademia Jedności Słowian.* „Głos Ludu” 4 sierpnia 1945, nr 201(241), s. 4.

⁹ *Nienaruszalna przyjaźń podstawą siły narodów słowiańskich.* „Głos Ludu” 18 lipca 1945, nr 184(224), s. 2.

¹⁰ W skład Komisji Organizacyjnej weszli: Władysław Fijałkowski, prof. Jerzy Loth, min. Władysław Kowalski, rektor Stefan Pieńkowski, prof. Stanisław Słoński, min. Henryk Świąt-

W dniach 22–23 sierpnia 1945 r. odbył się w Warszawie zjazd przedstawicieli polskiego świata nauki i kultury oraz działaczy społecznych i politycznych, na którym powołano do życia Komitet Słowiański w Polsce¹¹. Przewodniczącym został prezes Stronnictwa Demokratycznego, prof. Mieczysław Michałowicz. Funkcja jego zastępcy przypadła prof. Henrykowi Batowskiemu (I zastępca), min. Władysławowi Kowalskiemu (II zastępca) oraz prof. Józefowi Kostrzewskiemu (III zastępca)¹². Obecność w składzie Prezydium osób niezwiązanych z systemem komunistycznym, a także zaangażowanie w działalność Komitetu intelektualistów i reprezentantów kręgów naukowych, świadczyć miała o rzekomym apolitycznym charakterze stowarzyszenia¹³.

Komitet uzyskał osobowość prawną na mocy decyzji Prezydenta m.st. Warszawy Stanisława Tołwińskiego, z dnia 30 stycznia 1946 r. (L.Dz.R.S. 160/46), wydanej na podstawie art. 21 prawa o stowarzyszeniach z dnia 27 października 1932 r.¹⁴ Podstawowym celem organizacji, zapisanym w statucie, była koordynacja wszelkich poczynań w dziedzinie zbliżenia i współpracy narodów słowiańskich oraz reprezentacja spraw związanych z ruchem słowiańskim¹⁵. W rzeczywistości Komitet Słowiański w Polsce był narzędziem służącym zacieśnianiu sojuszu Polski ze Związkiem Radzieckim, nie tylko na płaszczyźnie politycznej, ale również społecznej i gospodarczej. Był również wykorzystywany do rozpowszechniania haseł internacjonalistycznych i sowietyzacji polskiego społeczeństwa¹⁶.

Najwyższą formę władzy KS stanowił Walny Zjazd, do którego kompetencji należało m.in. określanie podstawowych kierunków działania Komitetu, uchwa-

kowski, pisarz Jan Wiktor oraz nieobecny na spotkaniu prof. Mieczysław Michałowicz i Edward Ochab. AAN: KSwP, sygn. 858. T. 1. *Notatka dot. Zebrania Grupy Inicjatywnej i powołania Komisji Organizacyjnej KSwP*, 28 VII 1945 r., k. 6.

¹¹ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 1. *Protokół z I-go Walnego Zjazdu Komitetu Słowiańskiego w Polsce*, 22–23 VIII 1945, k. 3.

¹² Ponadto w skład prezydium weszli: prof. Jan Czekanowski, ob. Stanisław Feddecki, prof. Tadeusz Lehr-Spławiński, prof. Jerzy Loth, płk Edward Ochab, ks. Czesław Oraczewski, płk Kazimierz Sidor, min. Henryk Świątkowski oraz mec. Stefan Wilanowski. AAN: KSwP, sygn. 858. T. 1. *Protokół z I-go Walnego Zjazdu Komitetu Słowiańskiego w Polsce*, 22–23 VIII 1945, k. 3.

¹³ Skład Prezydium uległ zmianie na II Walnym Zejeździe Komitetu Słowiańskiego, który odbył się w czerwcu 1947 r. Przewodniczącym Komitetu został wówczas ówczesny wicemarszałek sejmu, prezes Stronnictwa Demokratycznego – Wacław Barcikowski. AAN: KSwP, sygn. 858. T. 2, *Protokół z II zwyczajnego Walnego Zjazdu Komitetu Słowiańskiego*, 1 VI 1947, k. 33.

¹⁴ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach*. Dz.U. 1932. Nr 94, poz. 808.

¹⁵ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 9. *Statut Komitetu Słowiańskiego w Polsce*, 30 I 1946, k. 137–139.

¹⁶ Nowa władza w staraniach o pozyskanie społeczeństwa odwoływała się do różnych metod i środków działania. Propaganda z jednej strony dawała wyraz nieprzejednanej nienawiści wobec „germańskiej potęgi”, z drugiej sławiła „sojusz narodów słowiańskich”. Oczywiście trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, jakie było rzeczywiste jej oddziaływanie na wzrost sympatii proslowiańskich w Polsce. Według Sylwestra Fertacza odpowiadało ono proporcjonalnie wpływom samego ruchu komunistycznego i zasięgowi jego aktywności zbrojnej. S. FERTACZ: *Komitet Wszechsłowiański...*, s. 90–91.

lenie statutu i jego zmian, wybieranie i odwoływanie członków Prezydium i Komisji Rewizyjnej oraz rozpatrywanie i zatwierdzanie składanych sprawozdań z ich działalności. Delegatami (według regulaminu uchwalonego dopiero w 1947 r.) mieli być członkowie Prezydium oraz przedstawiciele oddziałów wojewódzkich Komitetu¹⁷. Ponadto w obradach uczestniczyły również reprezentacje poszczególnych Towarzystw Przyjaźni Polsko-Słowiańskiej, którym przysługiwało takie same prawo głosu jak członkom rzeczywistym¹⁸.

W okresie między zjazdami władzę sprawowało Prezydium obradujące co najmniej raz na dwa miesiące. Zebrania zwoływał każdorazowo Przewodniczący KS. Jako ciało kolegialne wybierane przez Walny Zjazd na dwuletnią kadencję Prezydium reprezentowało Komitet na zewnątrz oraz kierowało jego bieżącą działalnością¹⁹.

W celu usprawnienia i lepszej organizacji pracy Prezydium wybierało ze swojego grona Egzekutywę, której zebrania odbywały się co najmniej raz na miesiąc lub każdorazowo na żądanie jednego z członków (uchwały zapadały większością głosów). Do kompetencji Egzekutywy należało m.in.: podejmowanie czynności w zakresie uchwał Prezydium i wykonywanie zleconych jej przez Prezydium prac, zatwierdzanie budżetów i preliminarzy nadzwyczajnych w okresie między zebraniem Prezydium, inicjowanie i zatwierdzanie okresowych planów prac stowarzyszenia oraz przestrzeganie wytycznych Komitetu Wszechsłowiańskiego w Moskwie w pracach KS²⁰.

¹⁷ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 2. *Regulamin Walnego Zjazdu Komitetu Słowiańskiego w Polsce*, 1947, k. 128.

¹⁸ W ciągu całej działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce doszło do zwołania zaledwie dwóch Walnych Zjazdów – w sierpniu 1945 r. i czerwcu 1947 r. Z instrukcji skierowanej do delegatów na II Walny Zjazd wiadomo, iż miał charakter roboczy, a treść obrad stanowiły sprawy organizacyjne, plany pracy oraz wytyczne dla współpracy Komitetu z wszelkimi organizacjami o profilu słowiańskim. AAN: KSwP, sygn. 858. T. 2. *Protokół z II zwyczajnego Walnego Zjazdu Komitetu Słowiańskiego*, 1 VI 1947, k. 33.

¹⁹ Statut z 1945 r. zakładał istnienie 17-osobowego Prezydium w składzie: przewodniczący i jego trzech zastępców, Sekretarz Generalny i jego zastępca, skarbnik oraz dziewięciu członków. Na II Walnym Zjeździe powiększono skład Prezydium do 25 osób, tj. przewodniczącego i pięciu jego zastępców, Sekretarza Generalnego, skarbnika i 17 członków zwykłych). Funkcję wiceprzewodniczących pełnić mieli Prezesi (lub ewentualnie ich zastępcy) istniejących wówczas Towarzystw Przyjaźni Polsko-Słowiańskiej. AAN: KSwP, sygn. 858. T. 12. *Statut Komitetu Słowiańskiego w Polsce*, 1945, k. 68; AAN: KSwP, sygn. 858. T. 12. *Regulamin wewnętrzny Komitetu Słowiańskiego w Polsce*, 1947, k. 5.

²⁰ Egzekutywa liczyła początkowo 5 członków, a od 1947 r. zwiększono tę liczbę do 9 osób, tj. przewodniczącego, 5 wiceprzewodniczących, Sekretarza Generalnego, skarbnika i jednego członka delegowanego przez Prezydium. Poza tym do kompetencji Egzekutywy dodano wówczas koordynowanie prac Towarzystw Przyjaźni Polsko-Słowiańskiej z pracami Komitetu Słowiańskiego przez inicjowanie i zatwierdzanie planów prac tych Towarzystw (w porozumieniu z Przewodniczącymi lub upoważnionymi przez nich członkami Prezydium) oraz kontrolę ich działalności (wspólnie z nadzorczymi komisjami rewizyjnymi). AAN: KSwP, sygn. 858. T. 12. *Statut Komitetu Słowiańskiego w Polsce*, 1945, k. 68; AAN: KSwP, sygn. 858. T. 12. *Regulamin wewnętrzny Komitetu Słowiańskiego w Polsce*, 1947, k. 5.

Pracę Komitetu Słowiańskiego w Polsce koordynował początkowo Komitet Wszechsłowiański w Moskwie, a następnie Komitet Ogólnosłowiański, który powołano do życia w 1946 r. Komitet pozostawał także w ścisłej zależności od Polskiej Partii Robotniczej i Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Od czasu powołania do końca 1946 r. KS przejawiał znikomą aktywność. Z protokołów posiedzeń Egzekutywy wiadomo, że jego działalność była w tym czasie skoncentrowana głównie na kwestiach administracyjnych, takich jak: sprawy budżetowe, utworzenie oddziałów wojewódzkich, dokonywanie zmian w składzie Prezydium czy tworzenie regulaminów wewnętrznych²¹. Sporo czasu poświęcono również na przygotowanie udziału delegacji polskiej w obradach pierwszego powojennego Zjazdu Słowiańskiego, który odbył się w Belgradzie w dniach od 8 do 11 (16) grudnia 1946 r.²²

Najprężniej Komitet Słowiański w Polsce działał w latach 1947–1948. Jego nadrzędnym celem była wówczas kwestia „upowszechnienia nowego ruchu słowiańskiego, jako ruchu walki o socjalizm i trwały pokój dla wszystkich narodów, ruchu międzynarodowego i proradzieckiego, pogłębiającego, umacniającego i upowszechniającego przyjaźń, miłość i uznanie dla Związku Radzieckiego, jako przodującej siły w tej walce i jako państwa, w którym socjalizm został już w sposób wzorowy zrealizowany”²³. Poprzez pogłębianie przyjaźni i propagowanie współpracy słowiańskiej na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i kulturalnej miał on stymulować i ukierunkowywać rozwój tej współpracy na określonej płaszczyźnie ideologiczno-politycznej.

Znaczne ożywienie działalności stowarzyszenia związane było nie tylko z umocnieniem władzy komunistów w Polsce w wyniku sfalszowanych wybo-

²¹ Z materiałów archiwalnych wiadomo, że w 1946 r. odbyło się co najmniej 9 posiedzeń Egzekutywy: 21 stycznia, 29 marca, 14 maja, 23 lipca, 10 września, 26–27 września, 11 października, 19 października i 26 października. AAN: KSwP, sygn. 858. T. 3. *Protokół z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Słowiańskiego*, 14 V 1946, k. 1–3; AAN: KSwP, sygn. 858. T. 3. *Protokół z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Słowiańskiego*, 23 VII 1946, k. 4–5; AAN: KSwP, sygn. 858. T. 3. *Protokół z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Słowiańskiego*. 10 IX 1946, k. 6–7; AAN: KSwP, sygn. 858. T. 3. *Protokół z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Słowiańskiego*. 26–27 IX 1946, k. 10–16; AAN: KSwP, sygn. 858. T. 3. *Protokół z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Słowiańskiego*. 11 XI 1946, k. 18–20.

²² W dniach od 8 do 11 grudnia trwała oficjalna część zjazdu. Następnie uczestnicy wzięli udział w pięciodniowej wycieczce po goszczącej ich Jugosławii. Poza tym ostatniego dnia, tj. 16 grudnia, w lokalu KS w Jugosławii odbyło się inauguracyjne posiedzenie powołanego przez Zjazd Komitetu Ogólnosłowiańskiego. Polska delegacja liczyła 21 osób, w jej skład wchodził m.in.: prezes KS Mieczysław Michałowicz, wiceprezes Henryk Batowski, wiceprezydent KRN Wacław Barcikowski, minister odbudowy Michał Kaczorowski, wiceminister oświaty Stanisław Trojanowski, posłowie: Stanisław Dobrowolski, Franciszek Król, Michał Ręka oraz przedstawiciele nauki: Kazimierz Pilawski i Kazimierz Wyka z Uniwersytetu Jagiellońskiego. AAN: KSwP, sygn. 858. T. 41. *Lista uczestników pierwszego powojennego Kongresu Słowiańskiego w Belgradzie*, 1946, k. 3.

²³ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 17. Sprawozdanie z działalności Komitetu Słowiańskiego za rok 1948, 1949, [b.pag.].

rów do Sejmu, które odbyły się w styczniu 1947 r., ale również z zakończeniem obrad Zjazdu w Belgradzie, kładącego fundamenty pod struktury organizacyjne nowego ruchu słowiańskiego. KS organizował wówczas (samodzielnie bądź przy współudziale poszczególnych Towarzystw Przyjaźni Polsko-Słowiańskiej) różnego rodzaju akcje uświadamiająco-kształcące, takie jak: wystawy stałe i objazdowe, konferencje, prelekcje, audycje radiowe, pokazy filmowe, koncerty muzyki słowiańskiej, dyskusje literackie czy przedstawienia teatralne. Komitet brał również czynny udział w organizowaniu wymiany osobowej, tj. przyjazdów delegacji zawodowych, młodzieżowych i kulturalnych.

Propagandę masową wskazywano wówczas jako główną metodę oddziaływania na społeczeństwo. W pierwszych latach istnienia władzy komunistycznej wiece były niemal elementem codzienności, a najczęściej także pierwszą formą działalności propagandowej, z jaką stykali się mieszkańcy polskich miast i wsi. Efekt ich zdawał się być drugorzędny – liczyła się liczba zorganizowanych zebrań. Największą liczbę wieców – około 350 KS w Polsce zorganizował w 1947 r. „Część wieców odbyła się centralnie, w związku z Plenum, inne wiece odbywały się po linii Towarzystw, grupując się około najważniejszych wydarzeń w życiu narodów słowiańskich i najważniejszych rocznic. Wiece te miały często charakter uroczystych akademii. Najwięcej, bo 291 wieców poświęcono sprawom Związku Radzieckiego, potem z kolei rocznicom i wydarzeniom w Jugosławii, wreszcie Czechosłowacji i Bułgarii. Tematyka wieców obejmowała takie wydarzenia jak traktaty przyjaźni i współpracy między Polską i państwami słowiańskimi a Związkiem Radzieckim na czele”²⁴. Wśród imprez wpisanych na stałe do kalendarza świąt słowiańskich dominowały więc pompatyczne uroczystości związane z historią Związku Radzieckiego. Obchody rocznic i jubileuszy były każdorazowo szczegółowo zaplanowane, starannie przygotowane i drobiazgowo reżyserowane. Towarzyszyły im liczne akademie, a także zabawy oraz festyny. KC PPR/PZPR nadzorował ich przebieg, a prasa zamieszczała obszarne relacje, mocno akcentując udział społeczeństwa. Przymus uczestnictwa gwarantował komunistom zadowalającą frekwencję.

Właściwie każdy miesiąc dawał powody do uroczystego świętowania. Obchodzono m.in. w styczniu – rocznicę śmierci Włodzimierza Lenina; w lutym – święto Armii Czerwonej; w marcu – dzień podpisania Układu o przyjaźni i wzajemnej pomocy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką; w kwietniu – zawarcie polsko-radzieckiego układu o przyjaźni, wzajemnej pomocy i współpracy powojennej; w maju – Międzynarodowe Święto Pracy; w czerwcu – rocznicę urodzin Aleksandra Puszkina; w lipcu – rocznicę śmierci Georgija Dymitrowa; w sierpniu – uchwalenie nowej konstytucji Ludowej Republiki Węgierskiej; we wrześniu – rocznicę śmierci Iwana Turgieniewa;

²⁴ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 17. *Sprawozdanie z działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce i Towarzystw Przyjaźni za rok 1947, 1948*, [b.pag.].

w październiku – powstanie Czechosłowacji; w listopadzie – rocznicę Rewolucji Październikowej; w grudniu – dzień urodzin Józefa Stalina²⁵.

Pod pojęciem propagandy masowej rozumiano nie tylko wiece, ale również propagandę wizualną. W 1947 r. Komitet Słowiański wydał około 200 afiszy i ulotek oraz 100 plakatów propagandowych związanych z tematyką słowiańską. Zorganizował również w całym kraju ponad 500 wystaw gablotowych, w tym ponad 400 o Związku Radzieckim – m.in.: *Moskwa – stolica ZSRR*; *Przyjaźń narodów ZSRR*; *Sztuka wojenna ZSRR*; *Stalingrad, Leningrad, Sewastopol – 3 miasta bohaterskie czy Ural – Kuźnica Zwycięstwa*²⁶. Poziom ten udało się utrzymać w roku następnym²⁷. Poza tym, wspólnie z Towarzystwem Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, był pomysłodawcą i organizatorem jednej z największych wystaw objazdowych pt. *Zniszczenie i odbudowa państw słowiańskich*. Wystawa ulokowana w specjalnie przygotowanym do tego celu autobusie objeżdżała kolejno wszystkie województwa²⁸.

W 1947 r. odbyła się również z inicjatywy KS *Wystawa Książki Słowiańskiej dla dzieci i młodzieży*, połączona z cyklem wykładów o literaturze tegoż gatunku w krajach słowiańskich oraz ze zjazdem autorów i wydawców książek dla dzieci. Warto wspomnieć także o *Wystawie Polskiej Książki Słowianoznawczej*, która została zorganizowana w czerwcu 1948 r. w Moskwie w związku z odbywającym się tam I Ogólnosłowiańskim Kongresem Uczonych Słowistów²⁹.

W zakresie propagandy radiowej na szczególną uwagę zasługuje Wielki Festiwal Radiowy Muzyki Słowiańskiej, zorganizowany w 1947 r. z udziałem artystów pięciu państw słowiańskich³⁰. Poza tym KS organizował liczne pogadanki o tematyce słowiańskiej w programie radia polskiego oraz przygotowywał audycje dla radia Komitetu Ogólnosłowiańskiego w Belgradzie (m.in. *Rozwój ekonomiczny Polski Ludowej*, *O kobiecie polskiej*, *O wielkim uczonym Polski – Koperniku czy Ruch słowiański w Polsce*)³¹.

Ważną rolę uświadamiającą miały odgrywać publikacje w prasie codziennej (w tzw. rubrykach słowiańskich) oraz w organie prasowym KS – „Życiu Słowiań-

²⁵ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 20. *Spis najważniejszych imprez Komitetu Słowiańskiego w Polsce według kalendarium słowiańskiego i państw demokracji ludowej*, 1946, [b.pag.].

²⁶ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 17. *Sprawozdanie z działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce i Towarzystw Przyjaźni za rok 1947*, 1948, [b.pag.].

²⁷ Na szczególną uwagę zasługuje zorganizowanie przez KS w 1948 r. ponad 20 gablot centralnych, które obejmowały m.in. takie tematy jak: *Przyjaźń Polsko-Czechosłowacka*, *Plony ziemi Bułgarskiej czy Sportowcy radzieccy w Polsce*. AAN: KSwP, sygn. 17. *Sprawozdanie szczegółowe Komitetu Słowiańskiego w Polsce za rok 1948*, 1949, [b.pag.].

²⁸ Ibidem.

²⁹ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 60. Pismo prof. P. Tretiakowa do St. Trojanowskiego, 20 V 1948, [b.pag.].

³⁰ *Z festiwalu muzyki słowiańskiej* (00:01:23), Polska Kronika Filmowa 47/47, Kronika 1947, <<http://www.kronikarp.pl/szukaj,36556,tag-693746>> [dostęp: 20.08.2013].

³¹ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 17. *Sprawozdanie szczegółowe Komitetu Słowiańskiego w Polsce za rok 1948*, 1949, [b.pag.].

skim”. Wydawnictwo to, redagowane początkowo przez Henryka Batowskiego, Henryka Świętochowskiego i Stanisława Trojanowskiego, było pierwszym i do końca 1948 r. jedynym powojennym periodykiem sławistycznym. Wychodziło od stycznia 1946 r. do maja 1953 r.³² W latach 1947–1948 Komitet przygotował ponad 3 tys. artykułów o tematyce politycznej, dotyczących tzw. ruchu nowosłowiańskiego. „Największe nasilenie akcji prasowej notowano w związku z rocznicą Rewolucji Październikowej, w związku z Plenum, w związku z rocznicami Traktatów o Przyjaźni i Współpracy i ze świętami państwowymi ludowych republik słowiańskich”³³. Poza tym w 1947 r. wydano kilka ważnych prac poświęconych tematyce współpracy słowiańskiej po II wojnie światowej, m.in.: *Most Przyjaźni* (opracowanie publicystyczne Kongresu Ogólnosłowiańskiego w Belgradzie)³⁴, *Ideologię współczesnego ruchu słowiańskiego* autorstwa Henryka Świątkowskiego³⁵ czy pracę Stanisława Trojanowskiego pt. *Zadania i organizacja pracy Komitetu Słowiańskiego w Polsce i Towarzystw Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*³⁶. W ramach akcji wydawniczej w 1948 r. ukazała się tylko jedna broszura, co związane było ze wstrzymaniem pozostałych wydawnictw ze względów politycznych, a dokładnie z powodu konfliktu radziecko-jugosłowiańskiego.

Aby od najmłodszych lat budzić zainteresowanie Słowiańszczyzną, starano się do programów szkolnych wprowadzić jak najwięcej elementów wiedzy o innych narodach słowiańskich z zakresu ich życia politycznego, społecznego i ekonomicznego oraz nowego ruchu słowiańskiego. Organizowano również specjalne kursy dla nauczycieli wszystkich typów szkół, upowszechniające wiedzę z dziedziny sławianoznawstwa, często połączone z nauką jednego z języków słowiańskich. Chodziło o to, aby w każdej szkole był chociaż jeden specjalista zdolny rozbudzić w uczniach zainteresowanie problematyką słowiańską.

W zakresie działalności naukowej Komitetu Słowiańskiego w Polsce przeprowadzono prace mające na celu popularyzowanie nowego ruchu słowiańskiego wśród polskich naukowców i „zachęcanie ich do prowadzenia badań opartych na marksistowskich metodach naukowych”³⁷. Poza tym przygotowano udział polskich przedstawicieli w Kongresie Uczonych Sławistów w Moskwie w 1948 r. Opracowano w sumie 23 referaty, które poddano dyskusji zespołowej, powtórnemu przeredagowaniu oraz kolejnej ocenie komisyjnej. Członkowie KS

³² Poziom polityczny czasopisma budził jednak liczne zastrzeżenia władz Komitetu. AAN: KSwP, sygn. 858. T. 13. *Notatka w sprawie działalności Polskiego Komitetu Słowiańskiego w 1954, 1954, k. 80.*

³³ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 17. *Sprawozdanie z działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce i Towarzystw Przyjaźni za rok 1947, 1948, [b.pag.].*

³⁴ *Most przyjaźni.* Warszawa 1947.

³⁵ H. ŚWIĄTKOWSKI: *Ideologia współczesnego ruchu słowiańskiego.* Warszawa 1947.

³⁶ S. TROJANOWSKI: *Zadania i organizacja pracy Komitetu Słowiańskiego w Polsce i Towarzystw Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.* Warszawa 1947.

³⁷ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 17. *Sprawozdanie szczegółowe Komitetu Słowiańskiego w Polsce za rok 1948, 1949, [b.pag.].*

zaangażowali się również czynnie w prace organizacyjne tworzonego przez Ministerstwo Oświaty Studium Słowiańskiego w Krakowie³⁸.

Co ciekawe, Komitet Słowiański zaangażowany był również w działalność na polu sportowym. Współpracował przy organizacji wyścigu kolarskiego oraz imprez piłkarskich krajów słowiańskich. Brał także udział we wstępnych rozmowach z odpowiednimi związkami sportowymi w celu zorganizowania w Warszawie międzysłowiańskich imprez: pływackiej, kajakowej i szermierczej³⁹.

Komitet Słowiański w Polsce istniał oficjalnie do 1953 r., jednak już pod koniec lat 40. XX w., w związku z powołaniem do życia różnych organizacji i stowarzyszeń, stopniowo zawężono zakres jego aktywności. W 1950 r. w znacznym stopniu ograniczono wymianę kulturalną z zagranicą wchodzącą do tej pory w zakres kompetencji Komitetu na rzecz Komitetu Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, który powstał przy Prezydium Rady Ministrów⁴⁰. Z początkiem następnego roku wstrzymano organizowanie kursów języków słowiańskich, co stanowiło ważne pole dotychczasowej działalności KS, oraz rozwiązano wszystkie Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Słowiańskiej, przekazując ich majątek Komitetowi Współpracy Kulturalnej z Zagranicą. Likwidacji uległy również oddziały terenowe Komitetu Słowiańskiego, co pociągało za sobą zmianę Statutu stowarzyszenia⁴¹.

Niewątpliwy wpływ na zahamowanie działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce miał konflikt radziecko-jugosłowiański z 1948 r. oraz „wykluczenie” Jugosławii z ruchu jedności słowiańskiej. W związku z coraz większą dominacją partii komunistycznych w życiu politycznym krajów słowiańskich działalność Komitetów Słowiańskich okazała się niepotrzebna, gdyż spełniły one postawione przed nimi przez władze radzieckie cele i zadania. Już pod koniec lat 40. XX w. doszło do krytyki narodowych komitetów, w tym Komitetu w Polsce, za rzekome nadmierne eksponowanie pierwiastków nacjonalistycznych. Represje stalinowskie wkrótce dotknęły także poszczególnych działaczy narodowych Komitetów Słowiańskich, szczególnie w Bułgarii i Czechosłowacji. Idea jedności, współpracy i solidarności słowiańskiej została więc po raz kolejny podporządkowana doraźnym interesom polityczno-ideologicznym, w tym wypadku interesom Związku Radzieckiego.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 5. *Sprawozdanie z pracy Komitetu słowiańskiego w Polsce za rok 1950, 1951*, k. 56–57.

⁴¹ AAN: KSwP, sygn. 858. T. 5. *Sprawozdanie z działalności komitetu Słowiańskiego w Polsce za I kwartał 1950 r.*, 1950, k. 41–44.

Marcela Gruszczyk

**The idea of the Slavic unity in the propaganda by the communist authorities
in the early years after the end of World War II**

Summary

The years of 1945–1947 constituted the peak of the popularity of the idea of Slavic unity in Poland. In those days, the communist authorities treated the cooperation of the Slavs as the primary determinant of the internal and foreign policy of the state, considering it as the guarantee of peace and security in post-war Europe. The appealing to the myth of the Slavic community was also aimed at gaining certain advantages. The role of the Slavic Committee, as the institution of propaganda, was to deliberately shape the society through carefully selected catchwords and role models. They moulded the attitudes and behaviour of the citizens into the ones desired by the communists.

Keywords: the Slavic Committee, the Slavs, propaganda

Marcela Gruszczyk

**Die Idee der slawischen Einheit in der kommunistischen Propaganda
in den ersten Jahren nach dem zweiten Weltkrieg**

Zusammenfassung

In dem Zeitraum 1945–1947 erreichte die Popularität von der Idee der slawischen Einheit in Polen ihren Gipfel. Die Zusammenarbeit zwischen den Slawen diente der kommunistischen Macht als Hauptmaßstab der Innen- und Außenpolitik des Staates, der Frieden und Sicherheit in Europa der Nachkriegszeit gewährleisten sollte. Der Bezug auf den Mythos von slawischer Einheit sollte auch bestimmte Nutzen bringen. Das Slawische Komitee als eine propagandistische Institution diente dazu, die Gesellschaft und die von den Kommunisten erwünschte Haltung mittels auserwählter Sprüche und Muster absichtlich zu prägen.

Schlüsselwörter: Das Slawische Komitee, Slawen, Propaganda